

MIQUEL DELS SANTS OLIVER I TOLRÀ
(4.5.1864 - 9.1.1920)

Miquel dels Sants Oliver
per Joaquim Molas i Batllori

El 1907, Miquel dels Sants Oliver va formar part del petit grup que, sota els auspicis de Prat de la Riba, va fundar l'Institut d'Estudis Catalans. A primer cop d'ull, el grup sembla molt calculat i, alhora, molt representatiu i compensat. Així, per exemple, Oliver, dins el joc de representacions i compensacions, podria ser el portaveu de Mallorca, l'escriptor «modern» o «modernista» i, més exactament, l'assagista d'idees conservadores, potser el contrapunt d'un altre assagista, aquest, més esquerranós, Perè Coromines, el director d'un dels rotatius castellans més importants de Barcelona, *La Vanguardia*, i, tot i no ser un veritable professional de la història, un especialista en temes contemporanis, de fet, l'únic i, per tant, el possible complement d'un Joaquim Miret i Sans. O d'un Jaume Massó i Torrents, per altra part, escriptor, com ell, amb marca d'identitat «modernista», si bé per camins, si no oposats, diferents. Malgrat les enormes proporcions de la seva figura, plena d'opacitats, Oliver no ha despertat fins ara l'atenció que mereix. Tres casos que, per mi, resulten prou indicatius: Guillem Díaz-Plaja, en el seu estudi sobre *Modernismo frente a Noventa y Ocho*, només el cita de passada com a col·laborador d'una revista madrilenya. Eduard Valentí, en *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*, no el cita ni una sola vegada. I Joan Triadú, a pesar d'alludir-lo en el pròleg, no l'inclou en l'*Anthology of Catalan lyric poetry*. Ni en l'*Antologia de contistes catalans (1850-1950)*. D'aquí que les reedicions o els reculls d'obra dispersa, per una banda, i, per l'altra, els estudis siguin pocs i, en general, molt recents. A destacar, entre els estudis, dues tesis doctorals, totes dues, de la Universitat de Barcelona, l'una, de Gregori Mir, llegida, si no m'equivoco, el 1989, i publicada tres anys després, i l'altra, de Damià Pons, llegida fa pocs dies, el 29 de maig. I alguns treballs monogràfics solts, entre ells, els de Gregori Mir i Joan-Lluís Marfany.

Oliver va néixer a Campanet, el 4 de maig de 1864, i va morir a Barcelona, el 9 de gener de 1920. El 1881, quan tot just acabava el batxillerat, va fer les primeres armes literàries. O, almenys, les primeres conegudes. L'institut de segon ensenyament, l'Escola Normal de Mestres i l'Escola Nàutica de Mallorca, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Palma, van organitzar, amb motiu de no sé quin centenari de la mort de Calderón, un concurs literari. I Oliver, que aleshores comptava disset anys, va obtenir el premi, ofert pel professorat de les tres institucions, al millor «juicio crítico» sobre el dramaturg De la Barca, i una menció honorífica al premi, aquest cop ofert per l'Ajuntament, al millor sonet «en mallorquín litera-

rio». El mateix any, va iniciar a Barcelona, sense gaire convicció, els estudis de dret, uns estudis que, alternant la matrícula oficial amb la lliure i fent escapades a València, no va acabar fins al 1892. Aleshores, però, Oliver comptava ja amb un capital important en el món de la literatura i del periodisme. Havia col·laborat, amb poemes i narracions, a la segona època del *Museo Balear* (1884-1887) i a les dues primeres de *La Roqueta* (1887, 1888-1892; ho farà també en les de 1898-1901 i 1902). I, des del 1887, figurava en el cos de redacció d'un dels grans diaris de Mallorca, *La Almudaina*, fundat i dirigit pel seu pare. Tot just llicenciat, va entrar, com a secretari, en el Consell d'Administració del Fomento Agrícola Balear. El 1897, a la mort del seu pare, va ser nomenat director de *La Almudaina*. I, dos anys després, director gerent del Fomento. Altrament, el 1897 va llegir el discurs de gràcies en els Jocs Florals de Barcelona. I el 1901 va guanyar, amb *Mallorca durante la primera revolució (1808-1814)*, el Premi Fermín Caballero de la Real Academia de la Historia, de Madrid.

El 1903-1904, la vida professional i, amb ella, la privada, totes dues en aparença sòlides i confortables, van fer un gir espectacular. En efecte: el mes de febrer de 1903, Oliver va intervenir en la inauguració del Grand Hôtel, la primera empresa pròpiament moderna de les Illes i fruit de les campanyes realitzades al llarg dels noranta. I, a partir d'aquí, va desaparèixer pràcticament de l'escena pública. Ell i els seus amics parlen, sense especificar, d'una crisi personal, de la qual, pel que sembla, es va recuperar cap a finals d'any. El 19 de juny de 1904 es va traslladar a Barcelona. I, mig any després, el 4 de febrer de 1905, hi va traslladar la família i s'hi va establir de manera definitiva. Els estudiosos han intentat de buscar les causes i, amb les causes, el sentit de la crisi. I han arribat a unes conclusions que, per mi, es complementen les unes a les altres i que podrien ser resumides en els termes següents: 1) un cert sentiment de frustració produït pel, en principi, fracàs de les campanyes polítiques i culturals menades, sobretot, des de *La Almudaina* i, més en concret, pels atacs frontals de dos diaris de Palma: *La Unión Republicana*, que l'acusa directament de rebre diners per defensar la política d'Antoni Maura, i *La Última Hora*, que combat el regeneracionisme d'inspiració catalanista de *La Almudaina* i acusa el seu director d'oportunista; 2) la fallida d'una empresa avalada per Oliver com a director-gerent del Fomento, i, com a conseqüència d'això, la dimissió del càrrec i, segons la filla, l'obligació de restituir els diners de l'aval, cosa que va haver de fer tota la vida; 3) un cop perduda la direcció del Fomento, com apunta Damià Pons, la necessitat de complementar el sou de periodista, i encara d'un periodista a Mallorca, amb unes altres fonts d'ingressos, que li permetessin de fer front, a la vegada, al pressupost familiar i als deutes bancaris. Així, instal·lat a Barcelona, gràcies als bons oficis de Joan Maragall, va entrar a treballar, com a oficial major de secretaria i com a bibliotecari, a l'Ateneu Barcelonès. I, d'altra banda, va continuar, també per intervenció de Maragall, la seva activitat periodística al *Diario de Barcelona*, primer, com a col·laborador o com a «encarregat de la direcció» i, més endavant, com a director de ple (1904-1906), i, en deixar el *Diario*, en companyia, entre d'altres, de Maragall, a *La Vanguardia*, com a redactor i, després, amb Ezequiel Boixet i Alfred Opisso, com a membre preeminent de la seva troica directiva (1906-1920). El 1916, per indicació, segons la filla, del propietari de *La Vanguardia*, o potser perquè havia, ja, eixugat el deute, va renunciar a la feina burocràtica de l'Ateneu. I es va consagrar per complet al diari. Uns quants anys abans, el 1910, havia estat designat president dels Jocs Florals, de Barcelona. El mateix 1916 va guanyar, amb el seu volum de *Poesies*, cultes i plenes de nostàlgia, o de tedi, i amb un gran sentit del paisatge urbà i de la història immediata, el Premi Joan Fastenrath, instituït pels Jocs. I, un any després, va ser elegit president de l'Ateneu.

Oliver, com a ideòleg i com a historiador, va seguir, en principi, les línies traçades per Josep M. Quadrado i, a través d'ell, per Jaume Balmes i, en un altre sentit, per Menéndez y Pelayo. Ara: els seus dos grans models teòrics van ser Hippolyte Taine i Valentí Almirall, el primer, com a pensador polític, com a crític literari i com a historiador, especialment de la Revolució Francesa. I el segon, per les seves anàlisis de l'Estat espanyol i les seves propostes alternatives de tipus federal. Així, a partir d'aquests models, va construir un cos de doctrina d'inspiració conservadora, però no pas, com Quadrado, de tipus integrista o tradicionalista, sinó, al contrari, de tipus liberal i, per tant, obert i reformista. De fet, com ja s'ha remarcat, la vinguda a Barcelona va dividir la seva vida i, amb ella, la seva obra en dues grans meitats, cada una amb relleus propis. Primera meitat: 1881/1887-1903/1904. Sens dubte, la més brillant i la més creadora. Oliver, com Maragall o com Unamuno, va realitzar amb originalitat el nou estatut de l'intel·lectual, és a dir, de l'escriptor que, complint amb totes les lleis del gremi, les de l'estil incloses, treballa de manera fragmentària i subjectiva en el camp de les idees i, no pas des del llibre, sinó des de la premsa, intervé en la vida col·lectiva, sotmetent a revisió els seus mecanismes. Denunciant escàndols. I proposant sortides, ni que aquestes, en alguns casos, puguin resultar utòpiques. Així, a través de les seves campanyes periodístiques, va propugnar la regeneració de la vida social, política i cultural de Mallorca, és a dir, la seva nacionalització i modernització, nacionalització i modernització que signifiquen, d'una banda, una crítica, a vegades, aspra de la situació de fet i la formulació de solucions, i, de l'altra, la recerca de les arrels en el passat i, més exactament, en la Il·lustració i, sobretot, en la Revolució Francesa. Per això, contra l'opinió d'algun estudiós, crec que les investigacions històriques no són pròpiament una fugida de la realitat de cada dia, sinó que, al contrari, formen part de les reflexions que aquesta provoca. Són, per dir-ho ras i curt, un intent de trobar-ne les claus. Probablement, la crisi del 98 constitueix el punt culminant de la campanya. I, en especial, dues sèries d'articles publicades a *La Almudaina*, «Reflexiones sobre un desastre» (agost) i «Las regiones» (octubre-novembre), i recopilades, l'any següent, en un dels seus llibres més significatius, *La cuestión regional*, amb les quals analitza els efectes i, amb els efectes, les raons de la guerra, compreses les de la premsa, i proposa, contra l'uniformisme centralitzador de Madrid, eixorc i corromput, la diversitat lliure i creadora dels diversos pobles d'Espanya. Nou anys després, encara va insistir en el tema. O, almenys, en la literatura que aquest va generar. I, paral·lelament a les intuïcions de Maragall i d'Azorín, apuntades al *Diario de Barcelona*, les del primer, el mes de febrer de 1901, i les del segon, el mateix mes de 1907, va detectar de manera precisa l'aparició d'una nova generació, la institucionalitzada amb el nom de 98 (*La Vanguardia*, 2-III-1907), i va resseguir amb lucidesa la seva formació i el seu desenrotllament (sobretot, *Abc*, 24-XII-1906; *La Vanguardia*, 17-VIII/26-X i 7-XII-1907). Altrament, i com a conseqüència d'aquestes anàlisis, va compondre una crònica novel·lesca, *L'Hostal de la Bolla* (primera versió en dialecte, *La Roqueta*, 1890-1899), on, com Rusiñol, però en termes menys programàtics i més esperpèntics, planteja les relacions entre l'ideal i la prosa de la vida. I, alhora, va iniciar l'estudi de les seves arrels més profundes, les polítiques i les literàries, en dos llibres importants: *Mallorca durante la primera revolución (1808-1814)* (1901) i *La literatura en Mallorca (1840-1903)* (1903), recull d'una sèrie d'articles apareguts a *La Almudaina* entre 1892 i 1894, al qual va afegir un apèndix escrit el 1903.

Segona meitat: 1904-1919. De fet, la vinguda a Barcelona, preparada, sens dubte, amb la col·lecció en volum dels articles sobre literatura mallorquina i de *L'Hostal*, aquest, publicat,

ja, a Barcelona, dins la «Biblioteca Popular de L'Avenç», no sols va donar una major amplitud a la seva activitat periodística, sinó que va modificar en molts d'aspectes, alguns de substancials, les línies mestres dels seus plantejaments. D'una banda, va haver d'adaptar-se a un medi social, polític i cultural nou i, en principi, molt diferent i, a més, en plena ebullició. I, de l'altra, va tendir a rememorar i, doncs, a idealitzar el paradís perdut de Mallorca (cf., per exemple, «Treinta años de provincia», sèrie d'articles sortits a *La Almudaina* entre 1910 i 1911 i recollits en volum el 1924). Per últim, va intensificar les recerques històriques. O, almenys, la publicació a la premsa d'un tipus molt determinat de producte, no seriat, a mig camí de la història i la ideologia, anava a dir, més dura. Així, els primers anys, va intentar de servir de pont entre el catalanisme de la Lliga i el liberalisme conservador d'Antoni Maura, compromesos, tots dos, segons ell, en la lluita contra el caciquisme i la corrupció. I, per tant, contra la descomposició de l'Estat espanyol. En el fons, per ell, el problema real resideix en la confrontació, com diu en el títol d'un dels seus grans llibres, *Entre dos Españas* (1906): «la España joven y la España cansada, la España viva y la España oficial». Aquesta idea de pont, però, la van dinamitar l'erupció de la Setmana Tràgica i, sobretot, la posició que, davant del nou Govern Maura, van prendre Prat i la seva gent. I, a partir d'aleshores, va iniciar un procés, cada cop més accelerat, de desencant, d'escissió interior i de pessimisme. Per mi, en aquest procés hi van concórrer factors molt diversos, uns, de caràcter general, com la guerra del 14 i l'ensorrada de tot un món, el de la *Belle Époque*. O la marginació del seu referent polític, don Antoni Maura (cf. *El caso Maura*, 1914). I uns altres de més personals, com, si no vaig errat, la inadaptació a la nova vida urbana de Barcelona (d'aquí que, com remarca Gaziel, s'instal·lés, per enyorança, a la Barcelona vella, primer, a l'Ateneu, i després, al carrer de la Cucurulla). El desencaix i el progressiu allunyament polític de la Lliga i, malgrat figurar a l'antologia d'Alexandre Plana i ser alludit per Joaquim Folguera en les seves *Noves valors*, de l'ideari estètic del Nou-cents, amb Ors i Carner al davant (Rubió i Lluch, en la necrologia de l'*Anuari*, ho diu sense embuts: «els amadors del trobar clus troben el vol poètic de l'Oliver massa plaer»). I, finalment, les relacions, en general difícils, amb la propietat de *La Vanguardia*, que, cada un pel seu costat, recullen, en el camp de la ficció, Joan Puig i Ferrater, i, en el del pamflet, Gaziel, alhora, la seva gran descoberta periodística i el seu successor en la direcció del periòdic. Aquests anys, va deixar pràcticament la poesia (va publicar, entre d'altres poemes, pocs en total, la «primera glossada» de la *Llegenda de Jaume el navegant*, 1904, una «crònica rimada» que, sens dubte, remet a un dels poemes més decisius de Marià Aguiló, *Focs follets*, i va recollir, el 1910, una àmplia selecció de les seves *Poesies*). Va escriure algunes de les proses més pures, les *Flors del silenci*, que, el 1907, va donar en una de les revistes més emblemàtiques del Nou-cents, *Empori*. I, a la pràctica, el ple de la seva activitat, el va canalitzar cap a l'assaig ideològic i/o històric (*Hojas del sábado*, 6 vol., 1918-1920). O cap a la monografia especialitzada, que gira al voltant de la Revolució Francesa i les seves repercussions hispàniques (*Los españoles en la Revolución francesa*, 1914, etc.). De la figura de Cervantes, de qui, el 1916, va publicar una *semblanza* biogràfica. O de la de Joan Maragall.

Com he dit, el juny de 1907, Oliver va participar en la fundació de l'Institut. I, des d'aleshores fins al juliol de 1914, tot i que, segons Gaziel, assistia a les sessions, si més no els dos darrers anys, amb comptagotes, va desenrotllar una intensa activitat, com a mínim, en tres direccions: va substituir Josep Pijoan, com a secretari, primer, de tot l'Institut, i, després, de la Secció Històrico-Arqueològica, va redactar informes, memòries i dictàmens sobre temes

molt variats i, finalment, va col·laborar amb diversos treballs a l'*Anuari*. En efecte: Oliver va signar les memòries anuals dels anys 1910, 1911, 1912 i 1913, les tres primeres, com a secretari accidental, i la darrera, simplement com a secretari. I, amb la col·laboració d'A. Rubió i Lluch o de J. Massó i Torrents, va fer un dictamen sobre la biblioteca de Marià Aguiló (*Anuari*, II, 1908), un informe sobre la instància presentada per la comissió editora de les obres de Lull (II, 1908) i dues memòries: la primera, sobre l'exploració d'estacions prehistòriques (V, 1913-1914), i la segona, sobre la conservació i catalogació de monuments (V, 1913-1914). A més, el 1908, va adreçar una carta «institucional» a Menéndez y Pelayo, amb motiu de l'aparició de l'estudi d'aquest sobre Boscan (II, 1908). I, el 30-IV-1914, va avalar, com a secretari, l'informe sobre el VI Centenari de Lull, que havien presentat dos joves erudits, Jordi Rubió i Ramon d'Alòs. Altrament, per a l'*Anuari*, va fer la necrologia d'un famós catalanòfil teutònic, Joan Fastenrath (II, 1908), i les de dos poetes i periodistes del país, Joan Maragall i Teodor Llorente, morts, tots dos, l'any 1911 (IV, 1911-1912). I, per últim, en el volum IV, corresponent als anys 1911-1912, va donar a conèixer la primera sèrie d'unes *Notes històriques sobre Catalunya en temps de la Revolució francesa*, de quasi cent pàgines de format gran i de lletra atapeïda, que, probablement, són el seu treball de més envergadura i que, quatre anys després, van ser reproduïdes en volum per la Societat Catalana d'Edicions. L'1 de juliol de 1914, però, va presentar la dimissió, dimissió que, pel fet de ser la primera, va provocar una pila de problemes, alhora, morals i jurídics. Els membres de la Secció, per exemple, segons l'esborrany de l'acta del 6 de juliol, van expressar, Puig i Cadafalch inclòs, la seva «sorpresa i sentiment». ¹ I el Ple, en una sessió posterior de data incerta, va acordar, per unanimitat, que «s'ha de donar a la dimissió del Sr. Oliver el caràcter de dimissió de funcions, no de dignitat, la qual no es pot perdre un cop obtinguda sinó per causa de disminució civil». I acaba: «tenint en compte doncs que el senyor Oliver no deixa buit son lloc per causa de "vacant natural", que's el terme fixat en el reglament, s'acorda també per unanimitat que no hi ha cas de nova provisió d'aquest lloc.» Amb tot, al cap d'un any i mig, el 7 de gener de 1916, se li va assignar un adjunt, Francesc Martorell. Tres anys després, el 12 de desembre de 1918, en passar aquest a membre numerari, va ser nomenat Ferran Valls i Taberner. I, finalment, just al cap de tretze dies de la mort, el 22 de gener, la seva plaça ja va ser ocupada, en propietat, per Ramon d'Alòs-Moner.

Les raons de la dimissió, com les d'altres episodis de la seva vida, són obscures. En l'ofici que la va presentar, argüia qüestions de feina. «El creixent agobi de les meves ocupacions professionals», diu, «no'm dexen espai lliure ni moment segur per a correspondre a altres atencions». Ara: en una carta a Joan Alcover, datada el 20-V-1915 i reportada per Marfany, confessa que, si va renunciar, va ser «per rahons de delicadesa». Quina mena de delicadesa? No sé si dos articles publicats amb motiu de la mort, obra de dos autors, tots dos, «interessats», però molt diferents l'un de l'altre, poden ajudar a trobar-les. El primer, sobre el qual m'ha cridat l'atenció l'amic Josep Massot i Muntaner, és obra d'Antoni M. Alcover. I va sor-

1. Valdria la pena d'analitzar a fons la necrologia d'Oliver feta pel president de la Secció, Antoni Rubió i Lluch, i publicada a l'*Anuari*, VI, 1915-1920, perquè, si no vaig errat, conté molts incisos que, en aquest sentit, podrien resultar reveladors, com, per exemple, les precaucions, potser no sempre retòriques, que pren: hi «posa molt d'emoció personal» i, per tant, no té «un caràcter —per dir-ho així— oficial i abstracte», «de mes apreciacions me'n faig, doncs, l'únic solidari» (el subratllat és meu), etc. El passatge ja reportat sobre les possibles virtuts de la seva poesia. O la referència sobre el seu pas per la institució: «va deixar entre nosaltres un record tan viu i un buit tan gran, que no l'hem volgut emplenar sinó després de sa mort.»

tir al *Bolletí del Diccionari*, XI, 1920. Mossèn Alcover, que, en aquell moment, feia, ja, dos anys que s'havia rebel·lat contra l'Institut, va aprofitar l'ocasió, si no per justificar, per armar la seva postura. I va recordar que, l'abril del 1918, quan preparava el primer dels seus manifestos, Oliver li havia dit que «se'n anà perquè ab la manera d'obrar dels qui le hi havian posat, conegué que se'n volien servir per dominar *La Vanguardia*, de la qual ell era director, per fer-la servir d'instrument polític d'ells; i que ell, N'Oliver, no volia ni podia consentir que negú per via d'ell comandàs aquell gran diari més que els seus propietaris, que li havien confiada a ell la direcció, i no volia que tal direcció servís altra causa que la d'aquells propietaris, i no *La Lliga Regionalista*». I afegeix: «per fogir de tot compromís en que continuament s'havia de veure entre la absorbent i insaciabla *Lliga Regionalista* i la fidelitat que devia ell an els propietaris de *La Vanguardia*, N'Oliver se'n anà de l'Institut i no s'hi tornà acostar pus may» (p. 67; Alcover, dos anys després, va insistir en la mateixa versió i va afirmar que no l'havia divulgada abans per por de perjudicar l'afectat, cf. *Bolletí*, XIII, p. 206). L'altre article, del qual només tinc el retall del diari on va sortir l'11 de gener de 1920, és obra de Joaquín Montaner, un advocat i poeta amic de Josep Carner. Identifica el cas d'Oliver amb el d'Ors, aleshores en plena bullida, i acusa d'una manera directa Puig i Cadafalch, company de secció d'Oliver. Montaner diu, i amb les seves paraules acabo la meva intervenció:

Santos Oliver pertenecía, desde su fundación, al Instituto de Estudios Catalanes, y en su esquila mortuoria no se indica que fuese miembro de dicha entidad. ¿Por qué? Seguramente por el hecho de estar separado desde hace dos años del Instituto, a causa de ciertas divergencias ideológicas y personales con el Sr. Puig i Cadafalch. Era éste un episodio más en el combate entre la inteligencia y la política en Cataluña, que acaba de tener nuevo estado en la reciente arbitrariedad cometida contra D. Eugenio d'Ors, y que demuestra, a pesar de determinadas campañas oficiosas y tardías para empequeñecer el pleito, hasta qué punto se pueden cegar incluso los hombres que creíamos que poseían el sentido ordenador de la raza.